

**ПРОБЛЕМА МЕТОДОЛОГІЇ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
У МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ ВИСВІТЛЕННІ**

Голубовська Ірина Олександрівна,
д-р філол. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

*"Я не могу себе представить Вселенную и Человеческую жизнь
без какого-то осмысленного начала, без источника духовной "теплоты",
лежащего вне материи и её законов"*

Акад. А. Д. Сахаров

*"Современная физика сделала неизбежным предположение о наличии в мире
Универсального Сознания, весомо подкрепив гениальную догадку Ньютона о Всевышнем Творце"*

Д-р физ.-мат. наук, проф. Ю. Н. Кулаков (Новосибирск)

*"Объективно мы пришли к выводу, что Мир имеет в своей основе Сознание как единое мировое начало...
Поле Сознания порождает всё, и наше сознание – часть его"*

Д-р физ.-мат. наук, проф. А. В. Московский (Москва)

*"Я знаю, что Бог есть, я вижу Его за своими уравнениями.
Существование Тонких Миров – реальность, встающая передо мной в ходе научных исследований"*

Д-р физ.-мат. наук, проф. Г. И. Шипов (Москва)

*"Всю жизнь я посвятила изучению самого совершенного органа – человеческого мозга.
И пришла к выводу, что возникновение такого чуда невозможно без Творца"*

Д-р мед. наук, проф., акад. РАН и РАМН Н. П. Бехтерева (Санкт-Петербург)

*"Принцип Самовпорядкування, закладений в природі як одна з невід'ємних властивостей Матерії,
і є Дух (Абсолют, Ідея, Творець), який керує світом і створює все його різноманіття"*

Д-р фіз.-мат. наук, проф. О. Олійник (Київ)

"Весь процесс мирового бытия есть лишь один из аспектов бытия и существования Бога"

С. Л. Франк

Розглядаються проблеми методології сучасних лінгвістичних і ширше – наукових досліджень – з огляду на карколомні відкриття у точних і природничих науках. Обґрунтовується необхідність формування нового наукового світогляду.

Ключові слова: методологія, зміна парадигм, антропологічна парадигма, теоантропологічна парадигма, синергетика.

Ще ніхто не наважився з'ясувати, **чому** так відбувається, проте, як правило, рубіж століть (вже не кажучи про стик тисячоліть) позначений фронтальними змінами у соціально-політичній, літературно-мистецькій, науково-освітнянській сферах життя людства. Виникає якась нагальна необхідність у зміні погляду на світ, неможливість продовжувати існування (ще більше – буття) у рамках усталених наукових уявлень. Порубіжжя ХХ–ХХІ ст. позначилося саме такими "флуктуаціями", причому пафос наукового пошуку може бути визначений як спроба проникнути туди, куди людина ще ніколи не ступала і побачити те, що бачити людині **апріорі** не дано. При цьому фізика, ця королева наук, здобутки якої від початків її форму-

вання зумовлювали загальнофілософську картину світу людства, у черговий раз опинилася "диспетчером" на шляхах наукового поступу.

Американські фізики Раймонд Девіс і Девід Бом незалежно один від одного виявили **факти зникнення матерії**. Було експериментально доведено, що за певних умов матерія може зникати, а за інших умов взаємодії віртуальних хвиль – виникати з небуття. Епістемічну цінність цього відкриття важко переоцінити: довічне "головне" питання філософії відносно первинності виникнення матерії або свідомості, схоже, розв'язується на користь другого члена опозиції¹. Цікаво, що зміна дослідницьких пріоритетів і підходів у лінгвістиці кінця ХХ – початку ХХІ століття розпочалася ще задовго до цього епохального відкриття: системоцентрична (по суті матеріалістична в Радянському Союзі) лінгвістика поступилася місцем лінгвістиці антропоцентричній (по суті ідеалістичній за головною епістемологічною установкою), коли Людина з її Свідомістю, Мисленням, Знанням, "як медіум для проникнення у мову" потрапила у фокус дослідницького інтересу.

В рамках цієї статті ми намагатимемося розібратися в "еклектичному симбіозі різних методологій і наукових парадигм" (О. Селіванова), який склався на початку третього тисячоліття; спробуємо з'ясувати причини такого стану речей і спрогнозувати подальші шляхи розвитку мовознавчої науки у майбутньому.

Почнемо з широко розтиражованого у сучасній лінгвістиці поняття "зміни наукової **парадигми**", загальнонаукове визначення якої належить автору відомої монографії "Структура наукових революцій" Томасові Куну: *"визнані усіма наукові досягнення, котрі протягом певного часу дають модель постановки проблем та їх розв'язання науковому суспільству"* [Кун 1977, 11]. Таке "широке" розуміння наукової парадигми можна доповнити "вузьким", лінгвістичним – *пануючий у дану епоху погляд на мову, пов'язаний із певною філософською течією чи напрямом у мистецтві* [Степанов 1985, 4]. Поняття зміни парадигми, таким чином, імплікує появу "нового погляду на стару річ". Питанням виділення та класифікації мовознавчих парадигм у діахронії займалися такі відомі вчені, як **Т. Гамкрелідзе, Ф. Березін, О. Кубрякова, Ю. Степанов, В. Постовалова**. Зробимо короткий екскурс в "парадигмальну" лінгвістичну історіографію.

На погляд грузинського вченого Тамаза Гамкрелідзе, історію європейської лінгвістичної науки можна представити як зміну або чергування таких наукових парадигм: 1) "універсальна граматики" Арно і Лансло; 2) "порівняльно-історична граматики" (Ф. Бопп, молодогограматики, А. Мейє); 3) "яфетичне мовознавство" М. Марра; 4) "синхронічна лінгвістика" Ф. де Соссюра: а) "структурна лінгвістика" (М. Трубецької, Р.Якобсон); б) "дескриптивна лінгвістика" (Л. Блумфілд); в) "структурна типологія і лінгвістика універсалій" (Дж. Грінберг, Г. Клімов); 5) "трансформаційно-породжувальна граматики" Н. Хомського; б) "структурно-типологічна компаративі-

¹ Матеріалізм (від лат. *materialis* – речовий), один із двох головних філософських напрямів, який вирішує основне питання філософії на користь **первинності матерії**, природи, буття, фізичного, об'єктивного і розглядає свідомість, мислення як властивості матерії на противагу ідеалізму, у рамках якого за вихідне приймається дух, ідея, свідомість, мислення, психічне, суб'єктивне.

стика" (Р. Якобсон, О. Семереньї, В. Леман, Т. Гамкрелідзе / В. Іванов); 7) "ностратика та мовні макросімії" (Х. Педерсен, В. Ілліч-Світич, А. Бомхард, С. Старостін) [Гамкрелідзе 2005, с. 3].

Юрій Степанов, розглядаючи різноманітні "образи мови" в лінгвістиці ХХ століття ("мова як мова індивіда", "мова як член родини мов", "мова як структура", "мова як система", "мова як тип і характер" тощо), співвідносить їх зі зміною "стилів наукового мислення" [Степанов 1995], які, безумовно, пов'язані з вихідними дослідницькими імплікаціями відносно природи об'єкта.

Валентина Постовалова виокремлює у розвитку лінгвофілософських ідей ХІХ–ХХ ст. три основні парадигми дослідження мови, а саме: 1) іманентно-семіологічну, для якої характерним є розгляд мови "у самій собі і для себе"; 2) антропологічну, у рамках якої мова розглядається у тісному зв'язку зі свідомістю та мисленням людини, її духовним світом у цілому; 3) теоантропокосмічну (трансцендентальну), за якої мова розглядається у такому понятійному контексті, як Бог, людина, світ – в аспекті "містичної прагматики" [Постовалова 1999, 28].

Для Федора Березина основними лінгвістичними парадигмами виступають молодограматична, структуралістська та генеративістська [Березин 2000, 10].

На думку Олени Кубрякової, останні два століття в історії мовознавства були ознаменовані зміною порівняльно-історичної парадигми знання структуральною і далі – генеративною [Кубрякова 1995, 167-171].

Існують і більш узагальнені виокремлення:

- Мовознавство *до* В. фон. Гумбольдта (накопичується матеріал про мови світу, але мови ще не вивчаються крізь призму їх історичних та генетичних зв'язків; людська мова розглядається переважно як заданий засіб комунікації зі своїм інструментарієм – фонетикою, лексикою, граматиною).

- Мовознавство *після* В. фон. Гумбольдта (з відкриттям порівняльно-історичного методу мови світу починають усвідомлюватись як єдність відмінностей в процесі історичної генези та діалектичного розвитку. Відтак, мови визнаються одним з найголовніших джерел встановлення генетичної правди людства і пізнання скарбу національної людської свідомості – духу різних народів) [Манакін 2011, 35].

До наших цілей не входить критичний порівняльний аналіз запропонованих генералізацій епістологічних осмислень мовного розвитку, проте, як видається, більшість з них побудовані на еkleктичних засадах щодо розуміння змістового наповнення терміна **методологія, який, на мій погляд, має виступати провідним при виділенні тієї або тієї "парадигми"**.

Як відомо, під **методологією** у наукознавстві розуміють вчення про найзагальніші філософські принципи дослідницької діяльності, які врешті-решт зумовлюють світогляд вченого. У вужчому і конкретнішому сенсі – це **методи і методики** дослідження, які адекватні модусу **розуміння природи й сутності** досліджуваного **об'єкта** і забезпечують досягнення поставлених цілей. Дуже важливою характеристикою методології дослідження є **вихідні метанаукові презумпції та переконання відносно природи об'єкта**, які прийняті як вихідні певною науковою спільнотою професіоналів і не піддаються сумніву доти, доки до цього не будуть спонука-

ти певні кризові явища у розвитку наукового напрямку. Можна навіть твердити, що **саме зміна презумпцій призводить до зміни наукових парадигм**. Під таким кутом зору видається логічним визнати **тільки три парадигми в доступній нам історії мовознавства: порівняльно-історичну (метод – порівняльно-історичний, внутрішньої та зовнішньої реконструкції, історизм як принцип розуміння природи досліджуваного об'єкта та діяхронія як вихідна ціннісна настанова, ціль – відновлення форм мови-предка та встановлення подальших дивергенційних процесів її розвитку з відокремленням споріднених мов), системно-структурну (методи – безпосередніх складових, опозицій, трансформаційний, компонентний аналіз, – максимально формалізовані; синхронія, системність і знаковість мови як вихідна ціннісна настанова, ціль – встановлення внутрішньосистемних протиставлень і кореляцій); антропологічну (методи – концептуальний, прототиповий, фрейм-мового/гештальт-аналізу, etc., – фактично всі з елементами внутрішньої інтроспекції як способу одержання знання; вихідна ціннісна настанова (презумпція) – первинність когнітивних структур відносно мовних, ціль – вивчення структур зберігання знання у свідомості людини та їх мовних проєкцій**.

Рушійною силою парадигмальної переорієнтації можна визнати і політико-ідеологічний чинник. Так, у період безроздільного панування марксистсько-ленінської ідеології філософія лінгвістичних досліджень ґрунтувалася на принципах матеріалістичної діалектики, що перебувало в різкому контрасті з філософським підґрунтям ідеалістично заангажованих напрямків неопозитивізму, прагматизму, екзистенціалізму, феноменології, неотомізму та сенсуалізму². Проблема онтології мови (її генези, ієрархії кореляцій ідеального і матеріального в мовному знакові) вирішувалася на користь абсолютної матеріальності і субстанціональності. Цікаво, що широко тиражована в радянський час цитата з "Німецької ідеології" К. Маркса і Ф. Енгельса "На дусі з самого початку лежить прокляття – бути обтяженим матерією, яка виступає тут у вигляді шарів повітря, що рухаються, звуків – словом, у вигляді мови" [Маркс, Енгельс 1960, 29], трактувалася як пряме обґрунтування первинної матеріальної природи мови, хоча, як видається, тут мова скоріше йде про її початкову дуальну матеріально-ідеальну сутність, яку цілком відображає специфіка мовного знака. Як зазначає акад. О.С. Мельничук: "Знаки мови, як і інші види знаків в людському суспільстві – загальноприйняті жести, кольори світлофора, умовні трубні сигнали і т.п., є різні різновиди *єдності матеріального і ідеального: матеріальної природи і закріпленої суспільством ідеальної функції*" [Мельничук 1988, 43, Курсив мій – І. Г.]. Незважаючи на прескриптивні ідеолого-філософські догми свого часу, Великі Вчені, до числа яких, безумовно, належить О. С. Мельничук, завжди вміють піднятися над ними, **прагнучи Істини**. Так, О. Мельничук, розмірко-

² В. П. Даниленко в рамках філософської гносеології пропонує виділити шість гносеологічних напрямів: 1) ідеалістичний абсолютизм, 2) матеріалістичний абсолютизм, 3) ідеалістичний релятивізм, 4) матеріалістичний релятивізм, 5) ідеалістична діалектика, 6) матеріалістична діалектика. На його думку, діалектико-матеріалістичне мовознавство досі не створено, незважаючи на те, що за радянських часів такі спроби мали місце (Р. Будагов, Б. Серебренников, В. Панфілов, Ф. Філін та ін) [Даниленко 2009, 93–99].

вуючи про постійне у взаємопереходах та взаємопроникненні матеріального і ідеального, про активний вплив (як творчий, так і руйнівний) ідеального на матеріальне, про труднощі чіткого розмежування і осмислення їхнього ієрархічного статусу, доходить висновку, що діалектичний характер взаємозв'язку ідеального і матеріального "... робить практично недоцільним і теоретично необґрунтованим прагнення до їх обов'язкового послідовного розрізнення і протиставлення в усіх сферах суспільного життя і в усіх видах людської діяльності" [Op. cit., 30]. Очевидно, що, незважаючи на пануючі у радянські часи епістеми, Учений у своїх міркуваннях виходить з матеріально-ідеальної, соціально-психічної природи мови, що, фактично, і робить її **"явищем третього роду"**, оскільки перебуває вона і в людині, і поза нею³. Дійсно, з одного боку мова якнайтісніше пов'язана з психічною, мисленнєвою сферою людської діяльності та її результатами, мова як така є недоступною безпосередньому спогляданню, що й створює її "ідеальність", відносить до сфери свідомості. Проте водночас мова проявляється у мовленні, де набирає матеріально-природних форм, постає у вигляді текстів як наслідків мовленнєвої діяльності людини, що робить її доступною для експериментального дослідження. Цю **фундаментальну амбівалентність мови** відбито у метамові лінгвістичного опису за допомогою термінів мова/мовлення, система/реалізація, норма/узус, система/корпус, компетенція/використання тощо.

Проте, незважаючи на дуальний характер мови як надскладного, багатомірного, різноаспектного явища, у різні часи розвитку мовознавчої науки до центру дослідницької уваги фахівців потрапляють дивним чином то її матеріальна, то ідеальна іпостась. І якщо прийняти вище наведену періодизацію мовознавчої науки за В. М. Манакіним, то треба буде водночас визнати, що другий період "Мовознавство після В. фон Гумбольдта" (друга половина XIX та друга половина XX ст.) було переважно мовознавством без Гумбольдта⁴, поза рецепцією його розуміння мови як еманції народного духу, як субстанції, в якій діяльність Духу знаходить своє досконале відбиття.

І тільки зараз ідеї Великого Німця одержують друге життя.

Ми наполягаємо на тому, що найбільш адекватним позначенням сучасної парадигми лінгвістичного знання виступає все-таки номінація **антропологічна**: у річущі орієнтованості на людину сучасних об'єктів наукового вивчення розвиваються **не тільки когнітивна лінгвістика**, а й лінгвокультурологія, лінгвоконцептологія, прагмалінгвістики, теорія комунікативних актів, дискурсологія, медіалінгвістика, політична лінгвістика, тощо. Тоді у рамках цієї мегапарадигми можна постулювати виділення субпарадигм, кожна з яких характеризується своїм модусом конструювання предмета дослідження, набором методів і методик, метамовою наукового опису (пор., наприклад, за цими параметрами сучасну лінгвістичну комунікативістику та лінгвістичну концептологію). Більше того, скидається на те, що більшість

³ Загадаймо у зв'язку з цим визначення мови геніальним В. фон Гумбольдтом "...світ, що лежить між світом зовнішніх явищ і внутрішнім світом людини" [Гумбольдт 1985, 304].

⁴ За винятком хіба що теорій В. Вундта, Г. Штейнталя та Н. Хомського.

лінгвістів вже задовольняє розтиражоване твердження авторитетних вчених про "поліпарадигмальність" сучасної ситуації в лінгвістиці (О. Кубрякова, В. Телія, Ю. Степанов), яка, по суті, означає відмову від пошуків єдиної методології лінгвістичного пошуку, який би кореспондував здобуткам точних і природничих наук. Воду на той самий млин ллє і широко цитований вислів французького філософа мови Поля Серіо: "... у лінгвістиці (і загалом в гуманітарних науках) парадигми не змінюють і не відкидають одна одну, а накладаються одна на одну, співіснують, водночас ігноруючи одна одну" [Серіо, 1993, 52]. Безсумнівно, що різні інтерпретації мови (мова як знакова система; мова як член родини мов, мова як певний тип і характер, мова як система і структура, мова як засіб доступу до знань людини; мова як інструмент комунікації; мова як носій етнічної ментальності і культури) не протиставлені одна одній, і можна погодитися з самою собою у 2004 р.: "Культурно-філософська інтерпретація мови, ... не протиставлена інструменталістській і перебуває з останньою у відношеннях, так би мовити, додаткової, а не контрастної дистрибуції" [Голубовська 2004, 20]. Все це так, проте настав час "збирати каміння" – сучасна лінгвістика нагально потребує вироблення принципово нового, холістичного погляду на мову, у рамках якого все здобує у теоретичному та практичному вимірах протягом попередніх періодів розвитку мовознавства буде осмислене на якісно іншому щаблі розуміння й узагальнення. А поки що, на жаль, можна констатувати методологічну кризу у лінгвістичній науці, яка проявляється в еклектизмі найрізноманітніших підходів, методологічній невизначеності, редукціонізмі, інерції наукового мислення у дусі атомізму молодогограматиків. Цікаво, що ще за часів існування Вищої атестаційної комісії, було знято вимогу зазначати в авторефераті дисертації рубрику "методологія дослідження".

Що ж може стати адекватною методологічною основою інтеграції найрізноманітніших модусів лінгвістичних досліджень? Як видається, таким підґрунтям здатна виступити **синергетика**, котра, скоріш за все, стане **методологічною основою тео-антропокосмічної парадигми** у лінгвістиці (термін В. І. Постовалової), у рамках якої мовні характеристики будуть вивчатися у максимально широкому контексті "Бог – Космос – Людина". Для становлення такої парадигми, як видається, вже існують суттєві передумови у форматі насамперед здобутків сучасних точних (теорія фізичного вакууму, торсійні поля) та природничих наук (розшифровка геному людини, встановлення структури ДНК та РНК як елементів генетичного коду людини), не кажучи вже про здобутки новітньої (О. Ф. Лосев, С. М. Булгаков, П. О. Флоренський) та античної філософій (Платон, Сократ, Парменід, Плотин).

Нам пощастило жити у час "Великої Інтеграції Науки, Релігії та Мистецтва" (В. Л. Правдивцев), коли кардинально змінюються людські уявлення про світ, коли піддається мутації сама свідомість Людини. Радикально, на наших очах **змінюється наукова картина світу**.

Наука поступово відмовляється від поділу природи на живу та неживу, на природничий та гуманітарний цикл; у математиці оперують нечіткими множинами чисел, жорсткі таксономічні класифікації поступаються місцем польовим моделям з нечітко окресленими контурами; зникають грані між цілими науковими напрямками

ми і дисциплінами, – натомість виникають нові, комплексні науки – психофізика, біосиметрика, хронобіологія, екологія та багато інших, у лоні яких інтегруються ідеї, підходи, методи, метамови. На другий план відходять формальна логіка та раціональне мислення, поступаючись місцем інтуїтивним інсайтам, осяянню.

Таким синкретичним науковим напрямком є **синергетика**, яка вивчає принципи самоорганізації динамічних нелінійних систем. Як зазначає один із очільників цього напрямку, І. Р. Пригожин: "... наука оволодіває новими вимірами... Світ більше не є музеєм (яким він був згідно класичних уявлень...), в якому прийнято, що кожна одиниця зберігається, – швидше він є світом процесів..." [Пригожин 1980, 54]. Чи не нагадує нам це формулювання інше, яке належить вже визначному представнику лінгвістичної філософії ХХ ст. Л. Вітгенштейну: "Світ є сукупністю фактів, а не речей" [Маслова 2008, 15], у якому також акцентується динамічна компонента людського сприйняття та злиття пізнаваного об'єкта із суб'єктом когнітивної діяльності?

Синергетику (від гр. συν – "сумісно" та εργος – "який діє") можна визначити як науку про принципи самоорганізації та розвитку складних систем, які існують в природі й суспільстві. Засновником синергетики як нового міждисциплінарного напрямку є Герман Хакен, німецький фізик-теоретик, який вперше впровадив цей термін у науковий обіг в курсі лекцій, прочитаних у 1969 р. у Штутгартському університеті. Саме він сформулював ключові положення цієї науки, котра вивчає складні багатокомпонентні системи нелінійної взаємодії і наразі висуває серйозні претензії щодо перетворення на **новий концептуальний світогляд людства**.

Пафос синергетики полягає насамперед у спробі опису на основі фундаментальних ідей і образів схожих процесів розвитку у складних фізичних, хімічних, біологічних, географічних, соціологічних, лінгвістичних, культурологічних, дидактичних системах з їх подальшим можливим математичним моделюванням (Див. праці: С. Капица, Л. Кірбаба, С. Курдюмов, К. Князева, О. Кобляков, Л. Киященко, В. Аршинов, О. Пономаренко, Д. Чернавський, В. Буданов, А. Волошинов, В. Зінченко, В. Степін, В. Войцехович, М. Каган та ін.). Це дає підстави деяким вченим міркувати про можливість нової масштабної наукової революції, співставної за глибиною і далекосяжністю спричинених наслідків до ефекту теорії відносності Ейнштейна та квантової механіки (М. Планк, А. Зоммерфельд, Л. де Бройль, Е. Шредингер, В. Гейзенберг), що стане **базисом для формування принципово нового бачення й розуміння Світу Людиною**: "Ми переживаємо той період наукової революції, коли докорінній переоцінці піддаються місце та сама сутність наукового підходу, – період, який дещо нагадує виникнення наукового підходу у Давній Греції або його відродження у часи Галілея" [Пригожин 1980].

Наукознавці-філософи твердять про спорідненість даосизму, буддизму, брахманізму та індуїзму із синергетичною (постнекласичною) картиною світу, що виявляється у центральному Образі цих вчень – образі Великої пустоти (Сяючої пустоти) як основі всього суцього. У даосизмі забороняється говорити про Неї словами, оскільки Образ Пустоти внаслідок цього антропоморфізується, його сутність викривлюється: номіноване Дао – викривлене Дао [Войцехович 2004, 182].

Як ми намагалися продемонструвати, у сучасному світі створені передумови для остаточного розв'язання основного питання філософії про співвіднесеність буття і мислення, матеріального і духовного в термінах первинності Духу або Матерії як в екзистенціальній, так і в епістемологічній сферах. **Для методології мовознавства це означає насамперед таке моделювання предмета лінгвістичного дослідження, яке б урахувало ціннісну установку (презумпцію) Творця, ідею потужного Супермозку, Розуму польової форми.** Про це вже багато написано в термінах ноосфери, глобального інформаційного поля, просторово-часового континууму (див. роботи В. І. Вернадського, В. М. Манакіна, О. О. Корнілова, А. Гіруцького та ін.), проте на сьогоднішній день цей постулат ще **не став світосприймальною домінантою мислення вчених (не тільки лінгвістів).**

Щиро сподіваюся на те, що висловлені у рамках цієї статті міркування знайдуть своїх adeptів, а ідеї, про які йшлося, поступово будуть все більше поширюватися у науковому соціумі, виформовуючи світоглядні позиції Учених та модуси їхнього розуміння Всесвіту.

На фоні розв'язаного історического контекста розглядаються проблеми методології сучасного мовознавства і – ширше – сучасної науки в контексті новітніх відкриттів в області точних і естесвенних наук. Отстаивается необходимость формирования нового научного мировоззрения.

Ключевые слова: методология, смена парадигм, антропологическая парадигма, теoантропoкосмическая парадигма, синергетика, научное мировоззрение.

On the background of historical context methodological problems of contemporary linguistics and – wider – contemporary science are being discussed. Urgency of new scientific outlook formation is accentuated taking into consideration the break-through discoveries in the field of exact and natural sciences. *Key-words:* methodology, paradigms' change, anthropological paradigm, theoanthrouniversal paradigm, synergetics, scientific outlook.

Література:

1. Березин Ф. М. О парадигмах в истории языкознания XX в. / Ф. М. Березин // Лингвистические исследования в конце XX века : сборник обзоров. – М., 2000. – С. 8–15.
2. Вернадский В. И. Мысли о ноосфере / В. И. Вернадский // Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. – М. : Наука, 1989. – С. 178–242.
3. Войцехович В. Э. Куда эволюционирует наука? К синергетической парадигме познания / В. Э. Войцехович // Синергетическая парадигма. Когнитивно-коммуникативные стратегии современного научного познания. – М. : Прогресс-Традиция, 2004. – С. 173–183.
4. Гамкрелидзе Т. Об одной лингвистической парадигме / Т. Гамкрелидзе // Вопр. языкознания. – 2005. – № 2. – С. 3–5.
5. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира / Ирина Александровна Голубовская. – К. : Издательско-полиграфический центр "Киевский университет", 2002. – 293 с.
6. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / Ірина Олександрівна Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
7. Голубовська І. О. Актуальні проблеми сучасної лінгвістики: курс лекцій / І. О. Голубовська, І. Р. Корольов. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. – 223 с.
8. Гумбольдт фон В. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 451 с.
9. Даниленко В. П. Общее языкознание и история языкознания. Курс лекций / Валерий Петрович Даниленко. – М. : Изд-во "Флинта", 2009. – 270 с.

10. Демьянков В. З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века / В. З. Демьянков // Язык и наука конца XX века. – М., 1995. – С. 310–320.
11. Каган М. С. О синергетическом подходе к построению современной онтологии / М. С. Каган // Синергетическая парадигма. Когнитивно-коммуникативные стратегии современного научного познания. – М. : Прогресс-Традиция, 2004. – С. 351–368.
12. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца XX века. – М., 1995 – С. 167–171.
13. Кун Т. Структура научных революций / Томас Кун. – М. : Прогресс, 1977. – 300 с.
14. Лакофф Дж. Языковые гештальты / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – 1981. – Вып. X. – С. 350–368.
15. Лингвистика на исходе XX века: итоги и перспективы. Тезисы международной конференции / [под ред. И.М. Кобозевой]. – М. : МГУ им. М.В. Ломоносова, 1995. – Т. 1–2.
16. Манакин В. М. Мова і загальна симетрія універсуму / В. М. Манакин // Мовознавство. – 2011. – № 3.
17. Маркс К., Энгельс Ф. Немецкая идеология / К. Маркс, Ф. Энгельс // Сочинения. – 2-е изд. – Т. 3. – С. 7–544.
18. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика. Учебное пособие / Валентина Авраамовна Маслова. – 3-е изд., перераб и доп. – Минск, 2008. – 271 с.
19. Мельничук О. С. Методологические проблемы анализа соотношения идеального и материального в области языка / О. С. Мельничук // Методологические проблемы языкознания. – К. : Наукова думка, 1988. – С. 29 – 56.
20. Паришин П. Б. Теоретические перевороты и методологический мятеж в лингвистике XX в. / П. Б. Паришин // Вопросы языкознания. – 1994. – № 2. – С. 19–42.
21. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М. : Наука, 1999. – С. 8–70.
22. Правдивцев В. Л. Эти загадочные зеркала... Взаимодействие человека с зеркалами / Виталий Леонидович Правдивцев. – Изд. 3-е, стереотип. – М. : Изд-во "РИЦ МДК", 2004. – 576 с.
23. Пригожин И. Р. От существующего к возникающему. Время и сложность в физических науках / Илья Романович Пригожин. – М., 1980.
24. Серю П. В поисках четвертой парадигмы / П. Серю // Философия языка: в границах и вне границ. Т. 1. – Харьков : "Око", 1993. – С. 37–52.
25. Степанов Ю. С. В трёхмерном пространстве языка. Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1985. – 332 с.
26. Степанов Ю. С. Изменчивый "образ языка" в науке XX века / Ю. С. Степанов // Язык и наука конца XX века. – М., 1995. – С. 7–34.